

Миодраг Павловић

АПОКАЛИПСА И КЊИЖЕВНО ПРЕДАЊЕ

Апокалипса је једна песничка идеја. Зато се не зна тачно шта та реч значи, нити шта заправо сачињава апокалиптички догађај. Да ли је апокалипса Откровење, Ревелација, скидање вела, Offenbarung, или је уништење, страшни суд, смак и крај света који знамо, света материје?

Кроз поезију и пророштво дошла је интуиција да свет мора имати свој крај, да се постојање завршава непостојањем, да се над бићем узви-сује не-биће, да завршна појава Бога као највише реалности доноси доказ о нереалности свега што смо сматрали за неоспорно реално.

Идеја о завршетку који све онестварује, иреализује, можда је производ прегрејане маште која вишеструко саму себе превазилази. Но она произилази вероватно из самог доживљаја речи као такве: она евоцира и стварно и нестварно, и показује да нестварно и одречно може да савлада оно стварно и потврдно.

Идеја Апокалипсе рађа се из откривања двосмислене суштине врхунске речи — песничке. Но исто тако то је једна од најстаријих идеја коју човечанство носи са собом и са којом живи. Идеја се јављала поново са сваком сушом, са помрачењем сунца или месеца, са изливањима река, земљотресима, епидемијама, пошастима прождрљивих и отровних животиња, владавином лоших царева, најездама коњаника из даљине који су говорили неразумљивим језицима.

Рано су људи знали шта је култура — онда кад су одређени културни системи нестајали са лица земље. Јављала су се и уверења о обнови култура, о кретању нових културних циклуса, о обнови добро уређеног и осмишљеног живота људских заједница. Тако да је идеја Апокалипсе у историји понекад значила и веру у падање неправедних државних и политичких система, надање у долазак царства правичности, исправљања неправди, узорног живота, и обрнуто: страх да ће се све срозати још ниже у још гору беду и безакоње.

Идеју о историјским циклусима човек је могао да стекне посматрањем различитих природних и космичких појава, као и опсервирањем судбине људских друштава. Збивања у космосу, кружења сазвежђа и звезданих система такође су наводила људе да мисле о цикличности самог космоса, о његовом стварању, развијању, растапању. Сваку идеју, кад већ постоји, лако је објаснити и зашто постоји. Међутим, идеја

Апокалипсе као да вуче своје порекло са различитих страна: из психологије људске, из философије бића, из доживљаја језика, историје биолошких и астролошких циклуса, она такође долази из древне пророчке мисли и даље: из предања којима не знамо почстак, ни порекло.

Учења о рађању, Генези, настанку, почињању, иницијацији популарна су, често и свеприсутна. Али учења о крају свега и о светским, космичким циклусима такође имају велику старину. Предања о Генези могу се узети и као њихова наличја. Ја лично увек сам волео та „наличја“: предање о томе како је било на почетку, шта се стварно догађало за првих 6 дана стварања, пре но што је Бог почео да се „одмара“. Али нисам никад оклевао да оценим у ком врремену живим — свакако се не ради о „златном веку“.

Да ли је апокалиптички говор — митски говор, говорно оваплоћење једног митског концепта? Ако је мит пре свега учење о почетку и настанку онда апокалипса као учење о крају и престанку важења свих митова сама не мора да има митску природу и структуру. Хебрејска апокалипса, да би била мит, стално одлаже тренутак катастрофе и тај временски распон „одложности“ испуњава митским представама, ишчитавајући још једном не само одређено историјско раздобље у митској перспективи, него и основне митске датости постојања. Тек заказана па одложена апокалипса омогућава да се подкрај светске историје мит још једном појави.

Говор о крају света је заправо аналитичан и дедуктиван и стога је пре свега, по својој природи, врста реторике. Многи су ту реторику о смаку света прогласили профетском. Профетска је уколико говори о другом доласку Божанства, о парусији. Међутим, тај профетизам не мора бити везан за учење о крају света: епифаније и парусије се догађају током историје света и гарантују њену сакралност. Таква једна парусија јесте и догађај Христовог преображења, он ниуколико не носи, нема апокалиптичну поруку. Апокалипса је у извесном смислу супротност доброј, еванђеоској вести. Она поручује да се свет није поправио, да мора бити уништен и да ће од мука страдалништва завршног и пакленог шачица праведника бити изузета. Апокалипса је у том смислу нека врста биланса, завршног рачуна и представља аналитичку реторику. Она је таква какву је видимо у хебрејском предању и како је из њега преузета и стављена у Нови Завет, ближа научној аналитичности, него митском мишљењу и предању. У Апокалипси завршни бог постаје научник.

Од свих есхатолошких и апокалиптичних књига најчуднија ми је шеста књига *Вишну Пуране*. После набрајања свих знакова Кали-Југе, моралног, биолошког и социјалног распада који карактерише ову епоху, у IV поглављу долазимо до описа расточења, нестајања и самих елемената (*elemental dissolution*). Нисам нашао другде примере да је људска мисао у древности дошла до идеје да ће елементи сами да се распадне, да један другог потру, као што то пише на крају *Вишну Пуране*, која свакако преноси учења старијих времена но што је било доба кад је ова Пурана била записана. Не само да ничија имагинација, ни древних ни новијих песника и философа, ово није достигла, она се на ову идеју није нигде ни надовезала. Овај део *Вишну Пуране* је чуд-

на мисао која као да је једнака са учењима хеленских пресократичара о основним начелима света, да би то учење преокренула, изврнула као рукавицу, не само у супротност пресократичарских учења, него и да би предочила једну космологију и космофизику коју другде не налазимо. Не налазимо је нигде осим у модерној физици и њеној примени, чији смо сведоци.

Са последњим поглављима *Вишну Пуране* заиста ми више нисмо у митском простору. Као што и са модерном и савременом физиком ми заправо и нисмо више у науци, него смо у некој врсти негативног откровења. А откровење је увек и нешто опипљиво, догођено, незаобилазно: негативност је најзад постала опипљива. Небиће односи превагу над бићем.

Тек кад су постојећи светови збрисани смрћу и ватром настаје подвиг растапања елемената, каже *Вишну Пурана*. Прво вода прогута одлике земље, међу којима је основа мирис, и земља, оставши без своје основне одлике, почиње да се уништава. Лишсна одлике мириса земља постаје исто што и вода. Тако се воде знатно увећају, са хујањем и брујањем насрну, испуне сав простор, било да су ускомешане, или тихе. Кад је свемир тако обузет валовима воденог елемента, његов основни укус полиже и попије елемент ватре, и тако су уништењем своје основне одлике уништене и свеколике воде света. Оне постају исто са ватром, и свесвет се испуни ватром која испија преосталу воду на свим странама света. После ветар са свих страна почне да одузима облике који су узрок и последица светлости, и кад се форме апстрахују, одузму, све постаје ваздух. Ватра се претвара у ваздух, ваздух се шири по свеколиком простору, упија у себе ватру, и сав простор остаје тако без светлости.

Тако се даље уништавају звук, етер, свест, интелигенција, космичко јаје се растапа, интелект нестаје у природи самој. Разуме се ради се о догађајима који су привремени, о неким празним интервалима за које физичари кажу да ће трајати око 25 000 000 година, али пошто неће изгледа бити никог да то раздобље мери, тај празни простор-време у којем ће се све ватре погасити, да би светски циклус могао да почне од почетка, од сопственог пепела, и не мора се сматрати нарочито дугим. Он је толико дуг колико је свету потребно да изгуби свако сећање о самом себи. Али то истовремено значи да ни нови почетак неће имати никакав додир са претходним световима који су се сами свели на равнодушност што превазилази ништавност ништавила.

Платон је радо и до танчина писао о Атлантиди, острвској цивилизацији која је наводно сама изазвала своју пропаст, но дијалог *Критија* који опширно о томе извештава, прекида се баш на месту где се космички богови скупљају да би Атлантиду осудили на пропаст и уништили. У *Тимају* о пропасти Атлантиде Платон говори сасвим кратко: као да није волео да се задржава на призорима катастрофе, што је такође случај са највећим делом књига *Новога Завета*. У *Федру* (245, д) налазимо оно на шта Платон ставља свој нагласак; то је: почетак. „Почетак нема постанка . . . А кад он нема постанка, онда нема ни престанка. Јер, ако нестане почетка, онда нити ће икада он из чега, нити ће друго из њега постајати . . . Према томе, почетак је кретању оно што

само себе креће, а ово не може ни престајати ни постајати, или би се цело небо и сав развитак света морали срушити и зауставити, и никад више не би било онога чиме би се кренули и постали." (превод Милоша Ђурића). Индијска традиција тако поставља Највиши Дух који држи све, то је Вишну којег се уништење и смене временских циклуса не допичу. Слично је са новозаветном Апокалипсом и њеним хебрејским паралелама, IV књигом Ездрином и Баруховом Апокалипсом. Земаљски свет као и небески, по свима њима, има своје слојеве, и своје различите судбине. Када неки слојеви страдају, и када се над њих надносе опасности које наговештавају уништење живог света, остаје веровање и поверење у неке друге слојеве света који не подлежу судбинама, јер су вечни и прапочетни. Но они постоје и у речима смртних, у „пословима и данима" људске свакодневице, у малим померањима телесних бића и њихових односа.